

УДК 398.22(=161.2=133.1):[001.8:061]](092)(44+477)
DOI <https://doi.org/10.15407/slavicworld2024.23.080>

ВАХНІНА ЛАРИСА

кандидатка філологічних наук, завідувачка відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1030-7140>

VAKHNINA LARYSA

a Ph.D. in Philology, a head of Ukrainian and Foreign Folkloristics Department of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1030-7140>

Бібліографічний опис:

Вахніна, Л. (2024) Українсько-французькі паралелі у вивченні героїчного епосу. *Слов'янський світ*, 23, 80–89.

Vakhnina, L. (2024) Ukrainian-French Parallels in the Study of the Heroic Epic. *Slavic World*, 23, 80–89.

УКРАЇНСЬКО-ФРАНЦУЗЬКІ ПАРАЛЕЛІ У ВИВЧЕННІ ГЕРОЇЧНОГО ЕПОСУ

Анотація / Abstract

Стаття присвячена порівняльному аналізу внеску французьких і українських науковців у дослідження та популяризацію українського героїчного епосу.

Починаючи з ХХ ст. головним центром дослідження української літератури та народної творчості у Франції став Національний інститут східних мов і цивілізацій у Парижі (*Institut national des langues et civilisations orientales*), де працювали такі відомі славісти, як Л. Леже, А. Мазон, П. Буайє, А. Мейє, А. Мартель, М. Шеррер та ін.

Увагу приділено науковій і перекладознавчій діяльності французької славістки та україністки Марі Шеррер. Так, видання «Українські думи. Козацька епопея» (*Les Dymy ukrainiennes. Epopée cosaque par Marie Scherrer*) і сьогодні є одним із найґрунтовніших. Слід згадати співпрацю французької дослідниці з НТШ, членом якого вона була, та з українськими вченими, зокрема Дмитром Степовиком.

Важливим є також внесок у розвиток українсько-французьких фольклористичних взаємин відомої української фольклористки Катерини Грушевської, яка підтримувала наукові контакти з багатьма європейськими науковими центрами, зокрема й у Франції. Не випадково французькою мовою було представлено її передмову до двотомного видання «Українські народні думи», що було заборонене радянською тоталітарною владою у 30-х роках ХХ ст. Воно було перевидане ІМФЕ ім. М. Т.Рильського НАН України 2004 року.

Катерина Грушевська наголошувала на зацікавленні українським героїчним епосом та Україною у Франції, здійснювала спроби перекладів українських народних дум французькою мовою, частина з яких опублікована в Парижі.

Переклади Марі Шеррер різних жанрів українського фольклору також представлено 2004 року в «Антології української літератури ХІ–ХХ ст.» (*Anthologie de la littérature ukrainienne du XI au XX siècle*), що засвідчила українську складову в європейському культурному просторі.

Ключові слова: героїчний епос, думи, Марі Шеррер, Катерина Грушевська, Україна, Франція.

The article is devoted to a comparative analysis of the contribution of French and Ukrainian scholars to the study and popularization of the Ukrainian heroic epic.

The National Institute of Oriental Languages and Civilizations in Paris (*Institut national des langues et civilisations orientales*) has become the main center for the study of Ukrainian literature and folk art in France starting from the 20th century. Famous Slavists L. Léger, A. Mazon, P. Boyer, A. Meillet, A. Martel, M. Scherrer and others have worked there.

Attention will be paid to the scientific and translation activities of the French Slavist and Ukrainian scholar Marie Scherrer. Thus, the edition “Ukrainian Dumas. Cossack Epic” (*Les Dumy ukrainiennes. Epopée cosaque par Marie Scherrer*) remains one of the most thorough to this day. It is worth mentioning the cooperation of the French researcher with the Shevchenko Scientific Society as its member as well as with Ukrainian scholars, in particular with Dmytro Stepovyk.

The contribution to the development of Ukrainian-French folkloristic relations of the famous Ukrainian folklorist Kateryna Hrushevskya, who has maintained scientific contacts with many European scientific centers, including in France, remains important. It is no coincidence that her preface to the two-volume edition “Ukrainian Folk Dumy”, which has been banned by the Soviet totalitarian government in the 1930s, was presented in French.

It has been republished by M. Rylskiy IASFE of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2004.

Kateryna Hrushevska has emphasized the interest in the Ukrainian heroic epic and Ukraine in France and also made attempts to translate Ukrainian folk duma into French. Some of them have been published in Paris.

The translations by Marie Scherrer of various genres of Ukrainian folklore have been also submitted in 2004 in the “Anthology of Ukrainian Literature of the 11th–20th Centuries” (*Anthologie de la littérature ukrainienne du XI au XX siècle*), which testified to the Ukrainian component in the European cultural space.

Keywords: heroic epic, dumas, Marie Scherer, Kateryna Hrushevska, Ukraine, France.

Вступ. Історія українсько-французьких культурних взаємин, які завжди були показовими, сьогодні набуває нового змісту в контексті підтримки Французькою Республікою української незалежності в період російської агресії. Зацікавлення Україною, її історією та культурою сягає у Франції найдавніших часів. Особливий інтерес у французьких дослідників та перекладачів викликали твори українського героїчного епосу, історичні пісні та думи. Образи українських козаків стали символічними для французів, адже воля та братерство уособлюють демократичні засади.

Метою статті є порівняльний аналіз вивчення українського героїчного епосу французькими науковцями, показ зацікавлення українським фольклором у Франції, його переклади та публікації.

Новизна полягає у введенні в науковий дискурс маловідомих фактів з історії українсько-французьких фольклористичних взаємин.

Виклад основного матеріалу. Одним із перших до вивчення українсько-французьких фольклористичних зв'язків звернувся український фольклорист-славіст та перекладач з французької мови Михайло Гайдай, який наголосив на важливості бачення української народної культури у Франції [3].

Постійно до питань поширення українського фольклору в різних країнах світу звертався також фольклорист Г. Нудьга, чий численні розвідки набули популярності. Адже саме в європейському сприйнятті він показав велич української народної пісні [6, с. 16]. У сфері гуманітаристики більше уваги приділяли історичній проблематиці та архівним джерелам, зокрема архіву Пилипа Орлика. Незважаючи на російський колоніальний вплив, українська культура залишалася в центрі уваги французьких дослідників.

Перший переклад української пісні французькою мовою був надрукований у 1795 році Гутрі Матьйо в його дисертації. У своїй роботі французький науковець подає переклад пісні «Ой під вишнею, під черешнею».

Відомості про українські народні думи у Франції поширилися ще в XV–XVI ст. В історичних дослідженнях та літературних творах французьких авторів XVII–XVIII ст. є чимало згадок про українські епічні пісні. Більшість із цих видань присвячена опису козацтва, його традицій та історії [16]. Однією з найпопулярніших на той час стала робота Гійома Левассера де Боплана «Опис України» (1650) [1]. Не без його впливу [2] свої роботи про козаків [12; 13] публікували французи П. Шевальє, М. Ванел, М. Шеррер. Першу спробу розглянути історію, жанрові особливості, поетику українських народних дум у Франції, як зазначає Катерина Грушевська, здійснив А. Рамбо. У своїй монографії (1876) дослідник подав переклад десяти українських дум, серед яких «Самійло Кішка», «Смерть бандуриста», «Плач невільників» та ін. Цю роботу згадували французькі вчені, перекладачі, такі як Ф. Боденштедт, О. Ходзько, О. Дюран, А. Мільєн, Л. Сішлер та ін. Необхідно відзначити, що переклади українських дум у Франції тоді робили майже завжди з метою наукових, філологічних та етнографічних досліджень, тому ніхто не ставив перед собою завдання здійснювати художній переклад. Вдалими стали віршовані переклади викладача слов'янських

мов та літератур у Колеж де Франс О. Ходзька. Незважаючи на недосконалість цих перекладів, пісні та думи опинялись у фокусі уваги численних статей, збірників, монографій, де наводились обґрунтовані оцінки значення українських пісень. Спираючись на праці своїх попередників, на початку ХХ ст. французька дослідниця Дар'я Марі захистила в Сорбонні докторську дисертацію на тему «Українські пісні та думи», що згодом допомогло їй у 1906 році у виданні «Огляд французько-російських досліджень» (*Revue des études franco-russes*) опублікувати працю «Народні пісні України» (*Les chants populaires Ukraine*). Це дослідження стало важливим результатом багаторічної праці французьких науковців на ниві вивчення українських народних дум та імпульсом для подальшого вивчення феномена українських дум і народних пісень, а також підготовки їхнього перекладу. У ХХ ст. дослідження української літератури, народної творчості та поезії, зокрема епосу, зосереджувалося головно в Паризькому національному інституті східних мов та цивілізацій (*Institut national des langues et civilisations orientales*), у якому на той момент працювали такі відомі славісти, як Л. Леже, А. Мазон, П. Буайє, А. Мейє, А. Мартель, М. Шеррер та ін. Однією з визнаних робіт у повоєнні роки було видання 1947 року збірки українських дум «“Українські думи. Козацька епопея” в перекладі Марі Шеррер» (*Les Dumy ukrainiennes. Epopée cosaque par Marie Scherrer*) [16]. Це була перша окремо видана збірка дум французькою мовою, яка й досі залишається повним і найкращим виданням українських дум, підготовленим та виданим у Франції. Переклади Марі Шеррер увійшли також до перевидання «Антології української літератури ХІ–ХХ століть» (*Anthologie de la littérature ukrainienne du XI au XX siècle*). Поява цієї франкомовної антології у 2004 році стала подією виняткової важливості, яка вказує на збільшення української присутності у світовому культурному контексті [9]. Основою для видання Антології стала «Антологія української літера-

тури» (*Anthologie de la litterature ukrainnienne*), яка була видана в Парижі 1921 року. Передмова до цього видання написав проф. А. Мейє. Першу частину Антології заповнено перекладами творів різних жанрів українського фольклору. Було подано також думу «Про трьох братів з Азова», хоча й не повністю. Указано й ім'я перекладача. Існує припущення, що всі переклади належали Катерині Грушевській, дочці професора М. Грушевського, яка була репресована в 30-х роках ХХ ст., а її ім'я та праці, присвячені вивченню епічних традицій, були повернені лише наприкінці ХХ ст. в незалежній Україні. В Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України було видано її двотомне видання дум із передмовою французькою мовою. На жаль, не було знайдено жодних підтверджень чи спростування означеного факту. В «Антології української літератури ХІ–ХХ століть» не було згаданого перекладу. До цього видання увійшли переклади Марі Шеррер восьми дум, серед яких «Маруся Богуславка», «Невільники», «Сокіл та соколя», «Брат та сестра», «Плач невільників», «Самійло Кішка» та ін. Тексти були наведені з її детальними науковими коментарями [16].

Українсько-французькі контакти в галузі фольклористики та етнології нині ще недостатньо висвітлені в науковому дискурсі обох країн. Так, уже чимало зроблено, зокрема в ІМФЕ, для вивчення наукового доробку відомого українського етнолога та антрополога Хведора Вовка, діяльність якого була пов'язана з Музеєм людини в Парижі. Видано повну бібліографію його праць [5]. Саме з ініціативи Хведора Вовка кілька циклів про Україну-Русь прочитав відомий український історик Михайло Грушевський для французьких славістів у Сорбонні. Маловідомим залишається також факт наукової співпраці дочки Михайла Грушевського з відомим французьким антропологом Арнольдом Ван Геннепом. Про нього та його роботи ми раніше видали окрему публікацію. Його наукова діяльність теж була пов'язана з Музеєм людини. Катерина

Грушевська, працюючи в Українській академії наук на початку 20-х років ХХ ст., підтримувала наукові контакти та вела листування з багатьма європейськими науковцями й відомими центрами [8]. З-поміж її кореспондентів був і Арнольд Ван Геннеп. Слід зазначити, що найґрунтовніше висвітлила діяльність Катерини Грушевської відома українська фольклористка Тетяна Шевчук [8]. Виходячи з наукової позиції Катерини Грушевської, стає зрозуміло, чому вона подала свій вступ-передмову до видання «Українські народні думи» французькою мовою паралельно з українським текстом. Адже тоді ще молода науковиця, яка здобула освіту на Заході, бачила українську культуру як складову європейської цивілізації. Свідченням цього стали видання та переклади українського героїчного епосу у Франції.

25 травня 1929 року була відкрита Бібліотека імені С. Петлюри в Парижі. Бібліотека діє і нині. Її фонд складають понад 15 тис. томів, архівні матеріали, періодичні українські видання міжвоєнного періоду, зберігаються старовинні рукописи та інкунабули, такі як «Грамматика» І. Ужевича, «Словник» Е. Славинецького. При бібліотеці діє Центр документаційних матеріалів з україністики, яких нараховується понад 30 тис. екземплярів. Саме в цій бібліотеці сьогодні можна знайти чи не найбільшу кількість видань українських дум, щоправда, українською мовою. Варто зазначити, що дійсним членом керівництва Бібліотеки протягом багатьох років був провідний науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України проф. Дмитро Степовик.

Висновки. Отже, спроба розглянути українсько-французькі паралелі в дослідженні героїчного епосу дала змогу продемонструвати кілька актуальних аспектів порушеної проблеми. Це історія зацікавлення Україною та її історією, українським фольклором, особливо героїчним епосом українського народу у Франції як у дослідженнях, так і перекла-

дах. Одне з провідних місць у французькій славистиці належало українознавиці та перекладачці Марі Шеррер.

Важливо також було привернути увагу в обох країнах до маловідомих сторінок українсько-французьких фольклористичних та етнологічних взаємин, де суттєве місце відігравали такі наукові постаті, як Хв. Вовк, М. Грушевський, К. Грушевська, чий контакт, зокрема з французькими вченими, підтверджують, що українська гуманітаристика завжди розвивалася в руслі європейського наукового дискурсу. Подальше зацікавлення українським фольклором та фольклористикою серед зарубіжних дослідників сприятиме розширенню міжнародного наукового співробітництва.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Боплан Г. Л. де. Опис України / пер. з фр. Я. І. Кравця, З. П. Борисюк. Київ, 1990. 152 с.
2. Боплан і Україна : збірник наукових праць. Львів, 1998.
3. Гайдай М. М. Французи про український фольклор. *Народна творчість та етнографія*. Київ, 1961. № 3. С. 78–93.
4. Грушевська К. Українські думи у французьких перекладах. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. 1930. Т. 99. Ч. 1. С. 65–83.
5. Народознавча спадщина Хведора Вовка / голов. ред. Г. Скрипник ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ: Видавництво ІМФЕ, 2012. Кн. 3. 248 с.
6. Нудьга Г. Слово і пісня : дослідження. Київ : Дніпро, 1985. 342 с.
7. Нудьга Г. Українська дума і пісня в світі : у 2 кн. Львів : Ін-т народознавства НАН України, 1997. Кн. 1. 420 с.
8. Шевчук Т. М. Невідомі сторінки з історії української гуманітаристики 1920-х рр.: Катерина Грушевська й Королівський антропологічний інститут Великобританії та Ірландії в міжнародному проекті з вивчення народного сонника. *Український історичний журнал*. 2016. № 6. С. 42–48.
9. Anthologie de la littérature ukrainienne du XI au XX siècle. Kyiv : Editions Olena Teliha, 2004. 1204 p.
10. Borschak E. L'Ukraine dans la littérature de l'Europe occidentale. Paris, 1935. 164 p.

11. Colloque international franco-ukrainien. Les cosaques de l'Ukraine: role historique, representations littéraires et artistique. Paris, 1995. 364 p.
12. Dupret A. Profession cosaque. *Accordéon Magazine*. 1997. Juin. P. 34.
13. Félicien P. Les Cosaques et la littérature. *La revue de Paris*. Paris, 1915. № 3. 1 octobre. P. 557–582.
14. Lebedinsky I. Les cosaques: une société guerrière entre libertés et pouvoirs: Ukraine, 1490–1790. Paris, 2004. 284 p.
15. Longworth P. Les cosaques. Paris, 1972. 64 p.
16. Scherrer M. Les Dumy ukrainiennes. Epopeé cosaque. Paris, 1947. 140 p.
17. Tisserand Roger. La vie d'un peuple d'Ukraine. Paris, 1933. 300 p.
18. Vincenot R. La chanson historique des populations de l'Ukraine, traduit pour la première fois sur les textes slaves. Paris : E. Leroux, 1878. 156 p.

REFERENCES

1. BEAUPLAN, Guillaume Levasseur de. *Description of Ukraine*. Translated from French by Yarema KRAVETS, Zoia BORYSIUK. Kyiv, 1990, 152 pp. [in Ukrainian].
2. ANON. *Beauplan and Ukraine: Collected Scientific Works*. Lviv, 1998, 196 pp. [in Ukrainian].
3. HAIDAI, Mykhailo. The French about Ukrainian Folklore. *Folk Art and Ethnography*. Kyiv, 1961, no. 3, pp. 78–93 [in Ukrainian].
4. HRUSHEVSKA, Kateryna. Ukrainian Dumy in French Translations. *The Notes of the Shevchenko Scientific Society*, 1930, vol. 99, part 1, pp. 65–83 [in Ukrainian].
5. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *The Ethnological Heritage of Khvedor Vovk*. NAS of Ukraine, M. Rylskyi IASFE. Kyiv: Publishing House of IASFE, 2012, book 3, 248 pp. [in Ukrainian].
6. NUDHA, Hryhorii. *Word and Song: Research*. Kyiv: Dnipro, 1985, 342 pp. [in Ukrainian].
7. NUDHA, Hryhorii. *Ukrainian Duma and Song in the World: In Two Books*. Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1997, book 1, 420 pp. [in Ukrainian].
8. SHEVCHUK, Tetiana. Unknown Pages from the History of Ukrainian Humanities in the 1920s: Kateryna Hrushevska and the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland in an International Project to Study the Folk Dream Book. *Ukrainian Historical Journal*, 2016, no. 6, pp. 42–48 [in Ukrainian].
9. CADOT, Michel, Arkady JOUKOVSKI, Viktor KOPTILOV, Emile KRUBA, Irène POPOWICZ, editorial board. *Anthologie de la littérature ukrainienne*

du XI au XX siècle [Anthology of Ukrainian Literature of the 11th–20th Centuries]. Kyiv: Olena Teliha Publishing House, 2004, 1204 pp. [in French].

10. BORSCHAK, Elie. *L'Ukraine dans la littérature de l'Europe occidentale [Ukraine in Western European Literature]*. Paris, 1935, 164 pp. [in French].

11. CADOT, Michel, Émile KRUBA, compilers. *Colloque international franco-ukrainien. Les cosaques de l'Ukraine: rôle historique, représentations littéraires et artistique [International French-Ukrainian Conference. The Cossacks of Ukraine : Historical Significance, Literary and Artistic Representations]*. Paris, 1995, 364 pp. [in French].

12. DUPRET, Antoine. Profession cosaque [Cossack Profession]. *Accordéon Magazine*. Juin 1997, pp. 34 [in French].

13. FELICIEN, Pascal. Les Cosaques et la littérature [The Cosacks and Literature]. *La revue de Paris [The Paris Review]*, 1 octobre 1915, no. 3, Paris, pp. 557–582 [in French].

14. LEBEDINSKY, Iaroslav. *Les cosaques: une société guerrière entre libertés et pouvoirs: Ukraine, 1490–1790 [The Cossacks : A Warrior Society between Freedoms and Powers : Ukraine, 1490–1790]*. Paris, 2004, 284 pp. [in French].

15. LONGWORTH, Pphili. *Les cosaques [The Cossacks]*. Paris, 1972, 64 pp. [in French].

16. SCHERRER, Marie. *Les Dumy ukrainiennes. Epopée cosaque [The Ukrainian Dumy. Cossack Epic]*. Paris, 1947, 140 pp. [in French].

17. TISSERAND, Roger. *La vie d'un peuple d'Ukraine [The Life of Ukrainian People]*. Paris, 1933, 300 pp. [in French].

18. VINCENOT, Roger. *La chanson historique des populations de l'Ukraine, traduit pour la première fois sur les textes slaves [The Historical Song of Ukrainian People, Translated from the Slavic Texts for the first time]*. Paris: E. Leroux, 1878, 156 pp. [in French].

Отримано / Received 13.11.2024

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 10.12.2024